

HÅLØYGENES BJARMELANDSFERDER

AV

A.W. BRØGGER

FESTSKRIFT TIL J. QVIGSTAD 1853 4. APRIL 1928.

TROMSØ MUSEUMS SKRIFTER VOL. II.

I mai 1886 gikk en syvårgammel finnejente og plukket blomster i en ur på gården Finnvik på *Haukøy* i Skjervøy. Under muld og småsten glimtet det i noe sølv, og med sine små hender grov jenten frem en hel del sølvsaker som hun bragte til kirkesangeren. Herfra vandret Haukøyfundet til Universitetet, men på grunn av for store uoverensstemmelser mellom eier og kjøper blev sakene sendt tilbake; heldigvis var dog de viktigste gjenstander blitt tegnet av Henrik Mathiesen.

Eieren solgte senere alle sakene til gullsmed Claus Andersen i Tromsø. Fra ham er de efter all sannsynlighet solgt til juveler Hammer i Bergen, som drev store forretninger med antikviteter. Hvis noen av fundets saker ennå eksisterer er det sannsynligst at de gleder en eller annen engelsk familie.

Det var et av de vakreste sølvfund fra Olav Haraldssons tid som hermed gikk ut av landet. Beskrivelsen av sakene og tegningene har aldri før vært offentliggjort¹. Dette kunde ikke bedre skje enn i forbindelse med en hyldest til det gamle Hålogalands utmerkede kulturforsker, rektor QVIGSTAD, idet jeg samtidig vil knytte noen bemerkninger til den om fundets historiske betydning.

Haukøyfundet bestod av følgende saker:

En stor *halsring* av sølv, laget av flettede tråder, og av vekt ca. 170 gram.

En *ringspenne* av sølv som RYGH, Norske Oldsaker fig. 677. Veier ca. 35 gram.

En liten *finger링* av sølv som RYGH, Norske Oldsaker fig. 722, men massiv.

En svær *kjede* av flettede sølvtråder med endestykkene dannet som ringer i hvilke er en mindre sølvring. I denne ringen henger et *krusifiks av sølv* med en tarvelig utført Kristusfigur på begge sider, *fig. 1*. Tilsammen veier det hele ca. 120 gram.

Kristusfigur av sølv, *fig. 2*, fremstillet i den korsfestedes stilling, men uten kors. Det har hengt i en ring som er meget slitt, og denne igjen har hengt i en annen ring som er så slitt at den er gått i stykker. Stykket veier ca. 14 gram.

To innbyrdes like, meget store flate *øredobber av sølv*, *fig. 3*. Lignende er kjent fra finsk-ugriske kulturområder, smlgn. OUVAROFF, Les Mériens pl. XXXIII

---

¹ En notis om fundet står i Fortidsforeningens årsberetning 1889 side 1.

no. 17 og 32 og tekst s. 132. Se også ASPELIN, *Antiquités du Nord Finno-Ougrien* no. 1085, 1063. I hver av dem henger i små ringer naglet til kanten *tre angelsaksiske sølvmynter*. På den ene av dobbene mangler en av myntene. Det er altså i alt fem stykker, som av L. B. STENERSEN i sin tid blev bestemt slik:

1. Knut den store. Hildebrand H-typen. CNV-T REX† LEOFVINE ON DOFR (Dover). Mynter av kong Knuts H-type fra Dover kjennes bl. a. i Foldøyfundet (Årbøger f. nord. oldk. 1910 s. 263).

2. Ethelred. Hildebrand D-typen. †ÆDELREDREXANGLOIRAM⁰ OE... OFR. Smlgn. Hildebrand 741.

3. Knut. † CNVT REX ANGLORV : PVLFGATMOLIN. Hildebrand 1826. Type E.

4. Knut. Hildebrand 573. CNVT REX ANO † FARGRIMTOEO . RI † Yorkmynter av kong Knut er ikke sjeldne i norske myntfund.

5. Knut. Hildebrand 3526. E-typen.

CNVT REX ANGL . . RVI † S VMRLBMO . . BEOD † Thetf ordmynt.

Myntene gir en bakre tidsgrense. Knutsmyntene er fra hans tidligere regjeringsstid i England, sannsynligvis fra omkring 1020. Nu vil det sees at her er sølv fra flere fremmede kilder. Myntene er fra England, mens ringspennen og øredobbene kommer fra østlige områder. Noen av sakene er meget slitt. Sakenes historie er da kort den, at de stammer fra en bondeslekt på Haukøy på Hålogaland på Olav den helliges tid, som har samlet på sølvsaker, montert de engelske myntene på smykker fra Russland, og engang i 1030-årene er hele Sølvskatten lagt ned i uren bortenfor gården for å sikres bonden når han engang vandret bort.

De to små krusifikser av sølv er i all deres tarvelighet viktige vidner om "troskiftet" i Norge på denne tiden. På Håkon den godes og Håkon jarls tid var det enkelte storbønder som fant på å lage små "Torshammere" av sølv som vernetegn for hedenskap. Omkring Olav Tryggvasons tid kommer de små kristne kors med Kristi bilde, korsfestet, i bruk. Av sølv kjenner vi dog ikke flere enn ett fra det store sølvfund på Horr (Jæren) fra omkring 1020 og de to små i Skjervøyfundet fra 1030-årene og ett fra Botnhavnfundet på Senja. Alle disse funn kommer fra områder som helt beherskes av Olav digres to mektigste fiender, Erling Skjalgsson og Tore hund. De er et vidne blandt mange om at det er ikke kristendommen som religion som er en hindring for Olavs kongedømme. Men dessuten må vi ikke legge for meget av åndelig dybde i slike symboler. Både Torshammeren og Kristus-korset var mere "klubbmerker", tegn på at man hørte til den og den klubb, hvilket i og for sig naturligvis kunde ha stor politisk realitet.

Sølvfund som dette fra Haukøy kjennes i et lite antall, og stammer tydeligvis fra de par generasjonene omkring Olav digre og Magnus den gode. De er ikke mange nok eller store nok til å gi anledning til helt sikre avgrensninger, men det ser ut til at de stort sett kan lokaliseres til noen store områder. De to viktigste av disse er Rogaland og Hålogaland. I det første av disse er det en hel del sølvpenger

Fig. 1.

Fig. 3 a.

Fig. 2.

Fig. 3 b.

som danner kjernen. Og det er ingen tvil om at disse sølvpenge for en meget stor del stammer fra Knut den stores kommisjonærer i Norge. Det går an å minne om at da Erling Skjalgsson reiste hjem fra den dansk-engelske militærleiren ved Eoskilde høsten 1027, hadde han med sig slike agenter fra kongen som skulde bruke pengene som bestikkelser i Norge etter Erling Skjalgssons anvisning og lokale kunnskap.

Hålogalandssølvket på Olavs tid stammer visstnok for en mindre del fra kong Knut. Det har sin opprinnelse i de rikere økonomiske forhold som nettopp på Olavs tid rådet der nord. Det har også nær sammenheng med omfattende foretagender som de håloygske væreiere og storbønder på den tiden hadde i gang. Det sølvket de i disse generasjoner fikk samlet i enkelte rike slekter er naturligvis forlenget ute av verden. Det er bare små rester vi har igjen fra jordfundene. Men det er ting som tyder på at det av Nord-Norges jord vil komme mere i fremtiden.

Noenlunde samtidig med Haukøyfundet er det store og vakre sølvfund fra *Botnhavn* på Senja¹, hvori det blandt annet lå et lite krusifiks av sølv i en stor kjede, og en sølvring med en bekjent runeinnskrift som forteller om håloyger i kamp med Frislands drenger. Dessuten kan det omtales at det i 1926 blev gjort et større sølvfund på *Bøstranna* i Ofoten bestående av mange ringer og hakkesølv. En del mindre sølvfund er også gjort på flere steder mellom Lofoten og Lyngen.

Tolkningen av denne sølvrikdom på Hålogaland i Olav digres dager kan knyttes til historiske fortellinger i Snorres Heimskringla, fortellinger som først får sin verdi ved arkeologiske illustrasjoner og den kontroll som ligger deri.

Årsakene til det drag av stor rikdom som preger Hålogaland på Olavs tid er naturligvis flere. Det er gammel arv i de større dimensjoner i dets næringsliv, skapt av storfangstens hasard og eksponert gjennom tidsalderens mere primitive økonomiske struktur. Lenge før Olavs tid er meget av denne overlegenhet skapt, og det er naturen som har vært med å danne den, ikke minst sjøen. Det er større og farligere hav på Hålogaland enn lenger sør, og motsetningene mellom rolig skjærgårdsled og Norskehavets velde er ophavet til større vidde i svingningene i alle livsformer. Det er havet som har formet Nordlandsbåten, som også dengang var meget forskjellig fra de sørnorske typene. Det er vel verd å nevne at det er Nordlandsbåten som i flere hundre år går igjen i den gjæveste typen på krigsskib og kongsskib i Norge. Da Olav Tryggvason hadde vært på sin kristningsferd til Hålogaland, hadde han konfiskert Raud den rammes vakre storskib i Salten. Etter den blev Ormen lange bygget under Ladehammeren ved Trondheim.

Efter forbillede av Ormen lange bygget kong Olav digre "Visunden" i 1020-årene. Ormen lange skapte tradisjon ved det kongelige skibsbyggeri i Trondheim og arvedes til slike skiber som Eystein Magnussons "Bøkesuden" som blev bygget

---

¹ Nu i Tromsø Museum. O. NICOLAISSEN og SOPHUS BUGGE i Norges Indskrifter med de yngre runer. Oslo 1906.

der nesten hundre år etter Visunden. Bøkesuden gikk i arv nedover, og var blandt annet med i slaget ved Sekken i 1163. At disse båtene var bygget etter Ormen langes linjer og forhold var en sikker tradisjon i Trøndelag og på Island. Det er også sannsynlig at ennå yngre skiber blev bygget etter de samme mål: ”Olavsuden” som Magnus Erlingsson eide, og likedan ”Olavssuden II” som blev bygget i Tunsberg i 1234 til erstatning for Olavssuden I. Mere usikkert er det om kong Sverres ”Mariasuden” som blev bygget i Nidaros 1182—83, hadde Ormens linjer. Og de senere skibene er dels bygget på nye linjer, dels på Ormens. Det er betegnende nok, at da Snorre var i Nidaros, hadde de ennå på skibsbyggeriet under Ladehammeren målene på Ormen lange.

Denne Nordlandsbåtens store innsats i vår historie hvilte ikke minst på dens egenskaper som havgående skib. Ennå i 13. århundre var håløygene de eneste som i ledingen stillet en 30-rums skute. Tradisjonen er derfor sikkert riktig, når den på Olav digres tid forteller at på Hålogaland var de største skibene.

Det nordlandske næringsliv var først og fremst et jordbruk og februk, men hånd i hånd med dette var det et fangst- og sjøbruk som gjorde de rike gårdbrukerne til store væiere (sel og hval, fugl og dun og egg), og derefter naturlig nok til skibsredere. De rike blandt dem kunde i gode år samle og fange meget mere enn de behøvde til det egne bruks drift, og det var derfor fullt naturlig at dette ekspansive arbeidsliv søkte stadig videre felter for sin virksomhet. De blev handelsmenn og redere, og ganske særlig fant de virkeområder blandt de primitive ”finske” nabofolk. Alt på Harald hårfagres tid betaler finnene skatt til de håløygske stormenn, det kjenner vi fra Ottars beskrivelse. Finnekjøp, finnehandel og finne-skatt blir en del av de håløygske bønders utdannelse og erhvervsliv, det gir dem et fortrin i handel og vandel i en tid, hvor kunnskap om fremmede folk og forhold var en stor realitet.

Det var alt det som lokket ennå videre, til det ulovlige eller mindre lovlige, som førte til slike ”fangstselskaper” som dem vi her skal tale om. Gjennem et tilfeldig forhold har vi bevart hos Snorre skildringen av et enkelt selskap, Bjarmelandsselskapet i 1026. Men de er ikke få, de vidner vi har om den utstrakte foretogsomhet som datidens norske drev på alle kyster og som i 11te årh. kalles *å være i viking*, hvilket vil si en besynderlig blanding av handel, plyndring og rov som har bestemte lover og regler. Det var bygget på den selvfølgelige ting at fremmede kyster var til for å plyndres utenfor de korte tidsrum da det var ”kjøpfred” ved stevnene, og hvis man hadde krefter og penger nok til å sette inn. Det var bygget på et fellesskap i innsats og utbytte for dem som våget alt i samme skute, hvis da ikke hele foretagendet var utrustet av en kapitalsterk reder som ikke selv var med.

Det er noe av selve tidsalderens historie vi her er inne på. Det er sjørøver-samfundet som Norge ennå var på Olav digres tid og hvor ekspansjonstrangen dels gir sig utslag i en veldig kolonisasjon av alle det nordlige Atlanterhavs kyster,

dels i plyndringsreiser på omtrent samtlige Europas kyster, helt fra Russland i nord til Afrika i syd. De lengre og ofte meget hasardiøse storferdene som krevde mere plan, omtanke og utrustning, var naturligvis sjeldnere. Men de nærmere, til Vesthavskystene mellom Frisland, England, Skottland og Frankrike-Spania, til Østersjøens sydlige kyster mellom Femern og Finnland, var ofte årlige og en tid iallfall meget innbringende, inntil det statsdannende arbeide fikk innskrenket dem.

Når vi nettop taler om Olavens tidsalder, må vi ikke glemme at en av forutsetningene for den mektige Opdragelse i disse forhold ligger i tidsalderens største plyndringsforetagende, den dansk-norske vikingehæren i England, som holdt sig rundt regnet en 25 år etter 990. Til å begynne med var formålet her helt enkelt plyndring eller storstilede avgifter (danegjeld) i det størst mulige omfang. Skjønt ledelsen var vekslende og det kunde svinge mellom heldige og mindre heldige år, har utbytterne i dette storforetagende været betydelige, selv om utgiftene (våben og skiber) ganske visst ikke har været små.

Det er ikke sagaene som lager eventyr her. De har tvert om forsøkt — bevisst eller ubevisst — å utslette det virkelige forhold. Olavens og jarlenes skaldediktning er fulle av den mest beundrende stolthet over kongenes og høvdingenes vellykkede plyndringsferder i fremmed land. Den samme kong Olav Haraldsson som forsøkte å hamre inn i de norske bønderne de kristne lovregler om forbud mot ran og rov i landet, var ikke desto mindre som norsk konge og skibsreder sterkt interessert i kombinerte handels- og plyndringsforetagender på fremmede kyster. Han satte penger i Gudleik gerdskes Østersjøferder, som dels handlet på markeder og handelsplasser i kjøpfredens tid, dels drev almindelig plyndring på de østlige kyster av Østersjøen. Han var videre i felag med sin hirdmann Eyvind urarhorn på Agder (Otranes), som hadde god utdannelse i handel og plyndring på Frisland, og som gjorde en reise over Nordsjøen for å herje og blev drept på Orknøy. Og han satte penger i det Bjarmelandsselskapet vi straks skal fortelle om.

Vi må ikke glemme at det tok århundrer å civilisere denne gamle vikingeånd som på godt og ondt er et uutryddelig drag i norsk psyke og ophavet til meget positive sider av dens arbeidsliv. Da Sverre Sigurdsson — halvannet hundre år etter Olav den helliges tid — etter sine første forgjeves forsøk på å vinne Nidaros, lå ute i Flatangerskjærene med båtene sine, rådet han med sine menn hvad de nå skulde gjøre. Det er tre veier å gå, sa kongen. Det ene var å søke nordpå, til Hålogaland, og kanskje få folk og skiber der. Det andre var å fare til Orknøyene og Hjaltland hvor de kunde reise noe folk og skiber. Men det tredje var å fare lengre vest og *herje* på Irland eller andre av Vesteuropas kyster. — Og dette er kong Sverre, en av de håndfasteste rettsutøvere og største politikere i vår gamle historie. Det gir et glimt inn i noe av det dypestgående i bygningen av det middelalderske norske samfund.

På sølvringen i Botnhavn fra Senja fra Olav digres tid står en runeinnskrift som lyder omtrent slik: ”Ut vi for til Frislands drenger vi møtte og kampklær

skiftet.” Det er en av Tore hunds naboer og samtidige som her forteller. Han har været med på en handels- og plyndringsferd til Frisland og øver sig siden i skaldskap ved å minnes denne ferd, som gav rikt utbytte. Noe av det er omsatt i sølv og kom siden i jorden. Sølvfundet og innskriften gir et mål på omfanget av hålvøygsk foretagsomhet på Olavs tid.

Bjarmelandsselskapet blev stiftet av kong Olav digre og hans hirdmann Karle i 1026, og var bestemt for en sommers handels- og plyndringsferd til Kvitesjøen. Kongen satte inn halve aksjekapitalen og Karle og hans bror Gunnstein den andre halvdel. Forutsetningen var også halv deling av utbyttet. De skulde søke det store skinnmarked i Cholmogory og handle der. Når kjøpfreden var slutt, fikk de gjøre som de vilde. Bjarmeland, kysttrekningen omkring Kvitesjøen, var gjennom hålvøyenes ferder kommet i forgrunnen som markedsområde i denne tiden. Det var flere generasjoners øvelse i alt hvad finneferder heter og videre deres erfaringer i langferds seilas som gav dem større chanser enn andre til å utnytte disse muligheter.

Karle, som kongen valgte til leder av denne ferd, var hirdmann hos Olav, og var fra Langøy i Lofoten. Han var en første generasjons mann, uten ætt, og ialfall en torn i øiet på en mann som Tore hund på Bjarkøy. Det var i 1024 han var tatt op i hirden hos Olav digre gjennom Asmund Grankelsson. Og hans egentlige adkomst til sagaen er den rolle han spiller i kong Olavs mellemværende med den temmelig ubegavede og klossede Asbjørn selsbane og derigjennem med Tore hund. Karle var så heldig å kunne hjelpe Asmund med å drepe Asbjørn, og der begynner så fortellingen om kongens og Tore hunds gjensidige hevn. Tore var farbror til Asbjørn på Trondenes, og Asbjørns mor var søster av Erling Skjalgsson. Hele denne hevnesaga er uten interesse for det vi her søker.

På våren 1026 reiste Karle nordover og gjorde alle forberedelser til ferden. Hans bror Gunnstein skulde være med. Da Tore hund fikk høre om hele foretagendet, vilde han være med. Det var ikke bare fordi han ganske sikkert hadde været i Bjarmeland før, men også fordi han som hålvøygsk stormann mente han hadde praktiske interesser å vareta derborte. Slik gikk det til at det blev to storskip på ferden med en halvannet hundre mann.

Seilassen fra Lofoten og østover forbi Finnmark til Kola og inn i Kvitesjøen var en drøi ferd, lengre enn fra Lofoten og kysten rundt til Oslo og landegrensen ved Elven. Det er en seilas på ikke meget under et tusen kvartmil. I de lyse sommer-netter og dager kunde de seile til alle tider om vinden var til det. Helt til Vegestav (Sviatoi Nos) og til den brede havstrekningen som går inn til Kvitesjøen, var landet på styrbord side norsk. Hele den store Kolahalvøia var dengang en del av det store Finnmark, som ganske visst ikke var innlemmet i Norge, slik som Oplandene eller Trøndelag, men som var *skattland*. Inne i Kvitesjøen seiler de sørover og ned til Dvinas brede munning, så bred som et hav den også, og ror opover den store floden til Cholmogory. Den største delen av denne ferd går utenskjærs på lange havstrekninger uten øigard til beskyttelse.

Denne ferd fra Varangerfjorden og østover stillet adskillig større krav til navigasjonen enn ellers på norskekysten. Murmanskysten (Nordmannskysten) er en takket og uinnbydende kyst og farlig for seilasen med nordøstlige vinder, fordi kysten er så ubeskyttet. De lave granittfjellene går like ned i sjøen og er bare her og der ved elvemunningen avbrutt av sandstrand. I glovene ligger sneen sommeren rundt. Inne i Kvitesjøen — som er stor som et osean — er østkystene om sommeren brune av de svære tundramarker med masser av innsjøer og elver. I juli og august er det gjerne nordlige og østlige vinder på Murmanskysten med kald og tåkete vær. Letter det noe med sydøstlige og sydlige vinder som bringer klart og varmt vær, så varer det ikke lenge før de nordøstlige hårde vindene med hagl og regn setter inn. Og i Kvitesjøen er det svære tidevannsstrømmer som stiller store krav til navigasjonen.

Tore hund og Karle gjør denne store ferd på grunnlag av en erfaring som håløygene i etpar generasjoner har bygget op ved seilasen på Kvitesjøen. Og vi kan ikke la være i denne forbindelsen å nevne som eksempel på den spennvidde de norske seilasene nå var nådd til, at Tore hund, som var navigatør og kjentmann på Bjarmelandsferden, noen år etter seilte over Nordsjøen, Biskaiske bukten og inn Middelhavet til Palestina — en seilas på bortimot 5000 kvartmil.

I Cholmogory kjøpte de skinnvarer på markedet. Da så kjøpfreden var ute blev det snakk om å plyndre. Nu er det Tore hund som blir den selvskevne leder. Han er kjent her, kan føre dem til steder hvor de vil finne sølv og annet gods. Det som sagaen her forteller om hele plyndringen av en finsk helligdom er utstyrt med detaljer, hvis riktighet kan kontrolleres på arkeologisk vei. Det viser at de i håløygsk-islandsk tradisjon i etpar hundre år har gjemt på de påliteligste opplysninger, så umiddelbart riktige at vi derav kan slutte at Karies og Tore hunds Bjarmelandsferd er fullt historisk.

Fra nedarvet erfaring og fra egne opplevelser på finneferder og Bjarmelandsreiser vet Tore nøiaktig hvad det er han skal søke. Han vet at de finske (karelske) hellige steder var fulle av sølv og andre kostbare ting. Når rikt folk derborte døde, sier han, skulde lausefeet skiftes — ikke mellom de efterlatte, men mellom den døde og hans arvinger. Den døde skulde ha halvt eller mindre, og hans del bar de ut i skogen til de hellige steder, hvor de øste jord over det og stundom bygde hus over det.

Dette svarer til virkeligheten, og det er ting som hverken Snorre eller andre sagaskrivere har kunnet vite eller finne på av sig selv.

De går i land, kommer til et inngjerdet sted, hugger sig inn og kommer til et av stedene, hvor *Jomale*, den finske guden, holder til. De graver i haugen og finner mengder av sølv. Tore som er sist, røver en sølvbolle fra Jomales hus, drar bollehanken av og setter den på armen sin som en annen ring. Karle kommer tilbake igjen og røver Jomale for dens halssmykke. Støien vekker tilslutt bjarmene eller finnene som styrter efter dem. Så følger en eventyrlig fortelling om Tore som troller og blinder bjarmene, så nordmennene slipper unna.

De går seil og stanser ikke før de er i Norge. I første havn blir det uvennskap mellom Karle og Tore, som vil ha halssmykket fordi han mener han har reddet dem alle sammen. Men Karle skyter seg inn under det at halve smykket er kong Olavs. Tore vil de skal gå på land og skifte, slik som de pleide å gjøre etter slik ferd. Men Karle og Gunnstein setter seil og kommer unna. Kommet til Gjesvær er det at Tore dreper Karle med Selshevnerspydet. Og så begynner kappløpet sørover, Gunnstein først, Tore etter. Endelig i Lenvik innhentet Tore hund Gunnstein, og her rydder han brorens skib for både sølv og skinnvarer og annet gods.

Når det gjelder "penger" pleier alle tiders folkelige forestillinger å overdrive. Det har naturligvis også vært tilfellet hér. Men allikevel var det betydelige verdier de hadde sopt med seg på denne ferden. Finn Arnesson fikk kongens ombud i saken året etter, og han dømte etter tradisjonen Tore hund til en bot på 240 mark sølv. Hvis vi regner om dette og forsøker å uttrykke det i nutids penger — hvilket jo i virkeligheten er aldeles illusorisk — kan vi regne med at det representerer en sum på ca. 25000 kroner. Nu mener sagaen å fortelle at da Tore hund siden på året kom over til England, hadde det vist seg at han hadde gjemt unna adskillig mere av Bjarmelandsutbyttet.

Det er mulig at de virkelig tumlet med så store verdier. Danegjeldsummene, plyndringsferdenes utbytter, de store samlinger av sølvpenger, som fra år til annet er funnet i nordisk jord, tyder på det. Men det må samtidig fremheves at ingen av de i Norge fundne sølvskattene representerer slike summer som Tore hunds bot til kongen. Det største sølvfundet vi har fra Olav digres tid, det fra Årstad ved Eigersund, inneholdt en 16—1700 mynter og en hel del sølv som tilsammen representerer 10 gamle norske mark. Men det er bare 1/24 av den boten som Tore hund skulde ut med til kongen. Nu må det herved erindres at det sølv som kom i jorden, selvfølgelig er en forsvinnende del av det som har eksistert.

Selv om vi ikke visste det, måtte vi slutte det av forholdene, at Karies og Tore hunds Bjarmelandsfærd hverken var den første eller den eneste i sitt slags. Kildene er få og tilfeldige, så det er den rene slump om vi får greie på sådanne ting. Men heldigvis har vi iallfall én sikker opplysning som rekker meget langt.

Den islandske skalden Glum Geirason reiste omkring 960 "utenlands" (fra Island) og blev senere optatt i hirden hos Harald gåafeld. Han var med i Fitjar-slaget og var siden hos Harald da han var blitt konge på Vestlandet. I den Gråfeldardrøpaen, hvormed han omkring 960 har hedret kong Haralds minne, sier han også:

"Ordsterke konge farvet sverdet rødt i aust nord for den brennende bygd, der jeg så bjarmene løpe. Godt ord for denne ferd fikk mennenes herre. Unge kongen hadde kamp på Dvinas bredd."

Dette er alt hvad vi sikkert vet om en Bjarmelandsreise inn i Kvitesjøen, som Harald graf eld gjorde en 50—60 år før kong Olav digres selskap for dit. Glum var selv med på ferden, og det er også sikkert at hans samtidige, skalden Kormåk, den

store kjærlighetsdikter, var med. Fra denne ferden er det han har laget ett av de mangfoldige elskhugsvers som han har strødd om sig, og det er ikke det dårligste : ”Sjøbraket gnyr. Havets fjellhøie bølger står bratte som hamrer, ut veider hele sjøens brusende masse. Jeg kveder mig heller søvnfattig for kvinnen enn du. Må jeg savne henne hver gang jeg våkner!” Det var ikke så morsomt å være på Bjarmelandsferd med slik lengsel¹.

Det rent tilfeldige i denne opplysning viser at vi må regne med mange lignende Bjarmelandsferder i disse og følgende generasjoner.

Tilbake står bare å meddele noe om Bjarmelands arkeologi. Nu er det sikkert, at fordi om håløygene og de andre norske sjøfolk kalte disse folkene på Kvitesjøens kyster for bjarmer, permer, er det ikke det samme som at det virkelig var det vi mener med permer. Det arkeologiske materialet er ganske visst ikke stort, men ved hjelp av de nyeste fremstillinger av A. M. TALLGREN og K. B. WIKLUND kan vi tegne enkelte streker i bildet.

Den egentlig permiske kultur, som bæres av forskjellige folk, er i 8.—9. årh. begrenset til et område mellom Vetluga og Jekaterineburg, altså lengre syd enn Dvina. Det strekker sig helt sydover til Kungur. Tyngden har ligget i kretsene Tsjerdyn og Solikamsk. Fra dette området fins ikke få gravplasser med skjelettgraver, som strekker sig over tiden mellom 700 og 1000. Det andre viktige arkeologiske trekk ved denne kulturkrets er de store *gorodischtsjer*, det vil si offerplasser, hellige steder, som har været i bruk langt ned. I Permien og lengre nord opover mot Suchona—Dvina, hvor disse gorodischtsjer gjerne kalles tsjudiske plasser, har de vært i bruk helt ned til 1000-tallet. Fra disse er gravet frem store mengder av sølvsaker, i form av ringer, spenner, beslag, kjeder, øredobber og hengesmykker, mynter og fremfor alt sølvarbeider av orientalsk opprinnelse. Det kulturmiljø som her åpenbarer sig, viser sig å ha sine forbindelser sørpå til arabiske og persiske kulturcentra; herfra er eiendommeligheter i deres planteornamentikk kommet. Like viktig er det imidlertid at de permiske saker er funnet så langt nord som ved Kvitesjøens kyster (saker i Museet i Archangel) og i Nordfinland.

Det er nettop disse gorodischtsjer (kostnosier som de kalles lengre nord på grunn av den mengde bensamlinger i dem) som gir den arkeologiske parallell til de hellige steder som Tore hund og Karle søkte.

¹ I en av Kormåks utallige lauseviser fins en faktisk opplysning av betydelig interesse. ”Manget blir mannen dyrt å kjøpe. *Dette Torveigs skib skal ha 3 ørers leie.*” Vi vet så lite om prisforhold i 10. årh., at denne opplysningen er verdifull. Det er temmelig sikkert at her er regnet i ”gullvaluta”, hvilket vil si at Kormåk skulde betale 24 ører sølv for leie av et skib. Sammenligner vi dette med vektforholdene av norske sølvfund fra 10. og 11. årh., kan vi si at det å leie et skib var en kostbar affære. Det betyr en sølvmengde på ca. 600—650 gram. For å ta et eksempel kunde altså bønden på Foldøy i Ryfylke, efter hvem vi har sølvfundet (Årbøger 1910), for verdien av hans sølvskatt ha leiet minst to skib, bonden på Jøsang i Bokn i Ryfylke (Stav. Mus. 1877—1927) knapt ett skib. Å *ie* et storskib har altså krevet ennå større kapitaler.

De permiske folk var syrjæner og votjaker og kanskje også ost jaker og voguler. Nord for dem bodde "tundrafolkene". med hvem de til stadighet har stått i berøring, inntil de selv begynte å vandre nordover. Syrjænerne som egentlig bodde ved Kama-floden, vandrer i 9.—10. årh. nordover til de når så langt som til Vytsjegda og Petsjora. Når vi altså alt i 9. årh. treffer bjarmen ved Kandalaks (Gandvik) i Kvitesjøen, må vi snarest anta at sammenhengen er den, at permiske kjøpmenn er kommet til Dvina og Kandalaks i 9.—10. årh., og at håløygene har forvekslet navner og folk, og kalt tundrafolkene for permer. Jomale-navnet skal vise at det har været finsk-ugriske folk de har møtt.

Baltiske finner og permiske folk er da å finne ved Kvitesjøen alt i 9.—10. årh. Noen av dem var kareler. Andre hørte til det russifiserte folkeslag som kalles tsjuder og som særlig holdt til ved Dvina og Suchona. Og her kan vi tilføie en morsom opplysning som gir kulturhistorie. De gammelrussiske krøniker kaller disse tsjuderne for *savolotsjitskaja tsjudi*, det er de tsjuder som bor bortenfor der hvor de drar båtene sine over de lave strekninger som skilte Volgasystemets elver fra Dvina—Suchonasystemets.

Alt trekker sammen om den slutning at det ikke bare har været tundrafolk, men også virkelig permiske (bjarmiske) stammer som Tore hund og Karle har været i berøring med på markedet i Cholmogory og ennå lengre sør. Da kjøpfreden var forbi, har håløygene dradd sørover på Dvina for å finne til de gorodischtsjer som de visste gjemte kostbare saker, og som de med sin langt overlegne utrustning av våben og plyndringsteknikk hadde de beste chanser for å røve.

Ikke alle de saker i nordnorske fund som er av østlig opprinnelse, stammer fra forbindelsene over Dvina. Noen er kommet på annen måte, fra finske forbindelsesveier eller ennå lengre sør. Men herom er det ennå for tidlig å si noe bestemt, så lenge både Nord-Norges og Bjarmelands arkeologi er så lite fullstendig utforsket. Om slike saker som øredobbene i Skjervøyfundet kan vi dog si, at de efter størst sannsynlighet virkelig er kommet Dvinaveien fra de meriske kulturområdene i Vladimir og Mordvinsk.

Om den videre utvikling av det historiske forhold mellom nordmenn og bjarmen i middelalderen finnes nu utførlige opplysninger i O.A. JOHNSENS store arbeide om Finnmark (1923). Det ligger utenfor rammen av denne artikkel. Håløygene var de første som fant på å seile på Kvitesjøen for å handle på markedene og for å plyndre. I lange tider var de også de eneste som seilte her, først i 16.—17. årh. kom hollenderne og engelskmennene hit, og den nye tid i arktisk seilas begynte.